Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky

August Seydler

Přesný důkaz rovnoběžníku sil

Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky, Vol. 8 (1879), No. 4, 175--180

Persistent URL: http://dml.cz/dmlcz/123548

bod druhý v trochoidě, mající s minim. vrcholem stejnou úsečku, jest bodem dvojnásobným.

Sestrojíme-li poloměrem rovným pořadnici dvojnásobného bodu A z ohniska f hyperboly $\bar{K}$ kruh, a přeneseme-li vzdálenost bodů dotyčných n a h tečny, společné jemu a hyperbole, od v na obě strany v $\bar{X}$, obdržíme body x a $'\alpha$, které s bodem d určují normály k tečnám v tomto bodu dvojnásobném.

Důkaz pozůstaven buď laskavému čtenáři.

Přesný důkaz rovnoběžníku sil.

Napsal

dr. **A. Seydler.**

Následující důkaz opírá se, vedle běžných výměrů, pouze o tyto tři axiomy:

A. Nemění-li se velkost a relativní poloha jednotlivých sil v bodu působících, nemění se i relativní poloha výslednice v soustavě.

B. Je-li soustava sil v rovnováze, neruší se tato rovnováha připojením neb odloučením jiné soustavy, jež jest o sobě v rovnováze.

C. Síly působící na bod v stejném směru (se stejným neb různým označením) mají výslednici měřenou algebraickým součtem sil.

Z poslední věty plyne: je-li soustava sil na bod působících v rovnováze, lze veškeré síly až na jednu libovolnou nahraditi silou jedinou, jež má se zbývající silou stejnou velkost a stejný směr, ale opáčné označení, aniž by se tím rovnováha porušila; a naopak: není-li soustava sil na bod působících v rovnováze, lze vždy nalézti sílu, kteráž by k soustavě připojena tuto v rovnováhu uvedla. Následkem toho lze pak větu B rozšířiti takto:

B'. Působení *libovolné* soustavy sil nemění se připojením neb odloučením soustavy, jež o sobě jest v rovnováze.

Nyní můžeme postupně dokázati o dvou silách P a Q, působících v jednom bodu, tyto věty:

1. *Síly k sobě nakloněné nemohou býti v rovnováze.* Jinak bylo by lze sílu Q nahraditi sílou $-P$, což jest nemožné.

2. *Výslednice dvou na bod působících sil leží v jejich rovině.* Připojme k silám P a Q výslednici opačně vzatou $-R$, a připojme k této soustavě soustavu stejnou však otočenou o 180^0 kolem osy sestrojené v působišti kolmo k rovině (P, Q), tož budou obě soustavy v rovnováze $(P, Q, -R$, a $-P, -Q, S)$ Odejmeme-li nyní soustavy $P, -P, Q, -Q$ dle věty B, musí zbývající síly $-R, S$ býti v rovnováze, a tudíž dle věty 1 $S = + R$ co do velkosti i co do směru, což jest možné jen tehdy, když R leží v rovině (P, Q).

3. *Výslednice leží uvnitř úhlu vytvořeného směry sil P, Q.* Je-li $P = 0$, má výslednice směr Q; vzrůstáním síly P od 0^0 do konečné hodnoty P musí výslednice *nepřetržitým otáčením* přejíti do své konečné polohy R. Podobně mění výslednice směr svůj nepřetržitě od polohy P do polohy R, vzrůstá-li Q od 0 do Q. Buď při jednom z těchto pohybů nebo při obou musela by výslednice, kdyby neležela uvnitř úhlu vytvořeného směry P_1 Q, přijíti při určité hodnotě síly proměnlivé do směru jedné z obou složek (s označením stejným neb opačným), a pak by tři síly P_1 $Q, -R$, aneb dvě síly: buď $(P-R)$ a Q buď $(Q-R)$ a P byly v rovnováze, což dle první věty nemožno. Tím dokázána jest naše věta per absurdum.

4. *Mají-li síly P, Q výslednici R, tož mají síly mP, mQ, tvořící stejné úhly jako síly P, Q, výslednici mR stejné relativní polohy.*

Připojme (dle věty B') k silám mP_1 mQ soustavu $-P_1$ $-Q_1$ R, tak aby síly $-P_1$ $-Q$, měly stejný směr jako mP_1 mQ, avšak opačné označení. V nově utvořené soustavě ruší se síly $Pa - P$, $Qa - Q$, a zbývají síly $(m-1]P_1$ $(m-1)Q$ o výslednici S_1 a síla R, která se musí se sílou S skládati a výslednici T totožnou s výslednicí sil mP_1 mQ. Jeli tedy $S = (m-1)R$, a stejného směru jako R, musí též býti $T = mR$ a téhož směru. Patrně platí věta naše pro $m = 2$; pak jest $S = R$, $T = 2R$; i musí tudíž věta ta platiti pro $m = 3, 4, 5, \ldots \infty$. Je-li m

zlomek racionalný $= \frac{k}{n}$, položíme $P = np$, $Q = nq$, i bude $mP = kp$, $m = kq$; čímž tento případ uveden na předcházející. Je-li konečně m zlomek irracionalný, můžeme se hodnotě jeho racionalným zlomkem $\frac{k}{n}$, v němž k a n jsou nekonečně rostoucí celá čísla, nekonečně přiblížiti.

5. *Výslednice sil P, Q tvořících úhel γ jest určena co do velkosti rovnicí*

$$R^2 = P^2 + Q^2 + 2PQ \cos(\gamma + \xi)$$

v kteréž jest ξ jakýsi úkon úhlu γ.

Budiž $P = OA$, $Q = OB$, $R = OC$, $\sphericalangle AOC = \alpha$, $\sphericalangle BOC = \beta$, $\sphericalangle AOB = \gamma = \alpha + \beta$. Sílu P rozložíme ve dvě jiné: $P_1 = OA_1$ ve směru výslednice R a $P_2 = OA_2$ ve směru, jenž tvoří s OA úhel β; rovněž rozložíme Q v síly $Q_1 = OB_1$ a $Q_2 = OB_2$, z nichž první má směr výslednice, druhá pak s OB úhel α tvoří. Pak budou soustavy: P, Q, R; P_1, P_2, P; Q_2, Q_1, Q soustavy podobné a platí o nich (dle věty předcházející, kterou smíme patrně obrátiti) následující relace:

Je-li

$$P = aR,\quad Q = bR$$

bude

$$\begin{aligned} P_1 &= aP = a^2 R \\ P_2 &= bP = ab\, R \\ Q_1 &= bQ = b^2 R \\ Q_2 &= aQ = ab\, R. \end{aligned}$$

Z toho následuje:

a) Jelikož síly P_1, Q_1 leží ve směru výslednice R, musí v témž směru ležeti výslednice sil P_2 a Q_2, které jsou stejné a tvoří s R stejné úhly $\alpha + \beta = \gamma$. *Výslednice stejných sil půlí tudíž úhel, jejž tvoří spolu.*

b) Položíme-li $\gamma = 90^0$, ruší se na vzájem síly P_2 a Q_2, i bude $R = P_1 + Q_1$, čili $R^2 = P^2 + Q^2$.

Tvoří-li tedy síly P, Q pravý úhel, jest výslednice, posud však jen co do velkosti, určena úhlopříčnou obdélníku stranami P, Q utvořeného. Stojí tudíž tento případ jaksi dualně proti případu prvému, v němž *směr* výslednice jest určen, nikoli však *velkost.*

c) Tvoří-li jakási síla s určitým směrem úhel γ, tož ji lze dle věty *b* rozložiti ve složku se směrem tím rovnoběžnou a složku kolmou tak, že ji otočíme o úhel ζ, jenž jest patrně (dle věty 4) pouze úkonem úhlu γ ne však úkonem velkosti síly, a takto otočenou promítneme na onen směr a na kolmici k němu položenou. Složka první bude se rovnati síle násobné $\cos (\gamma + \zeta)$. To platí též o silách P_2, Q_2, z nichž každá dá ve všeobecném případu prve uvedeném (t. j. pro jakýkoliv úhel γ) složku $ab\, R \cos (\gamma + \zeta)$; tyto dvě složky spojené se silami P_1, Q_1 vedou k rovnici

$$R = P_1 + Q_1 + 2ab\, R \cos (\gamma + \zeta),$$

a násobíme-li veličinou R

$$R^2 = P^2 + Q^2 + 2PQ \cos (\gamma + \zeta).$$

6. *Úhel ζ musí býti roven nulle, výslednice dvou jakkoli položených v jednom bodu působících sil jest tedy určena* ***co do velikosti i co do směru*** *úhlopříčnou rovnoběžníku ze sil P, Q vytvořeného.*

Proložme působištěm O dva kolmé k sobě směry OX, OY; součet složek sil $P = OA$, $Q = OB$, vzatých ve směru OX neb OY, musí rovnati se složce výslednice $R = OC$, vzaté ve směru stejném. Volme za směr OX nejprv směr OA; složka síly P bude OA; složku síly Q obdržíme, otočíme-li OB do polohy OB', tak aby $AOB' = \gamma + \zeta$, a promítneme-li OB' na směr OA; místo toho můžeme též vésti $AC' \parallel OB'$ a spustiti kolmici $C'D$ na OA; součet obou složek, OD, musí býti průmětem výslednice R o jakýsi úhel ξ (úkon úhlu α výslednice R a síly P) otočené; avšak přímka OC' rovná se dle předešlé věty výslednici R, a jest tudíž patrně OC' poloha této výslednice otočené o úhel ξ. Podobný rozklad provedeme vzhledem ke směru OB, a obdržíme tak dva trojúhelníky, OAC', OBC'', jež jsou shodné, majíce všechny strany na vzájem stejné; jich úhly jsou tudíž $180 - \gamma - \zeta$, $\alpha + \xi$, $\beta + \eta$, kde znamená β úhel výslednice R a síly Q a η úhel, o nějž nutno výslednici OC otočiti, by dospěla do polohy OC''. Sečteme-li ony úhly, shledáme (poněvadž $\gamma = \alpha + \beta$), že jsou veličiny ξ, η, ζ podrobeny podmínce

$$\zeta = \xi + \eta$$

t. j. když přísluší úhlu α úhel ξ, úhlu β úhel η, přísluší úhlu $\alpha + \beta$ úhel $\xi + \eta$. Z toho následuje, že jest úhel ξ úměrný úhlu α, čili

$$\xi = k\alpha,$$

kde k jest konstanta. Pro 90^0 jest patrně $\xi = 0$, tudíž $k = 0$ pro všechny případy, a tedy též všeobecně $\xi = 0$. Tím jest věta o rovnoběžníku sil dokázána.

Za příčinou větší názornosti jsem se zúmyslna vystříhal vzorků trigonometrických; pomocí nich dal by se důkaz vésti jednodušeji tímto spůsobem:

Promítneme-li P, Q, R po sobě na směry OA, OB, OC, obdržíme soustavy rovnic

$$P + Q\cos(\gamma + \zeta) - R\cos(\alpha + \xi) = 0$$
$$P\cos(\gamma + \zeta) + Q - R\cos(\beta + \eta) = 0$$
$$P\cos(\alpha + \xi) + Q\cos(\beta + \eta) - R = 0$$

Těmto rovnicím bude vyhověno, rovná-li se determinant ze součinitelů veličin P, Q, R nulle, kteroužto rovnici podmiňující snadno můžeme převésti na tvar následující:

$$\sin\frac{1}{2}(2\alpha + \xi - \eta + \zeta) \times \sin\frac{1}{2}(2\beta - \xi + \eta + \zeta) \times$$
$$\sin\frac{1}{2}(2\gamma + \xi + \eta + \zeta) \times \sin\frac{1}{2}(\xi + \eta - \zeta) = 0.$$

Tato rovnice má čtyry kořeny:

$$2\alpha + \xi - \eta + \zeta + 2n\pi = 0$$
$$2\beta + \xi - \eta + \zeta + 2n\pi = 0$$
$$2\gamma + \xi + \eta + \zeta + 2n\pi = 0$$
$$\xi + \eta - \zeta + 2n\pi = 0$$

Zde znamená n kladné neb záporné celé číslo.

První tři kořeny jsou však nemožné, obsahujíce odpor; položíme-li v nich totiž ve všech místo γ, $\gamma + 90^0$, v první pak místo α též $\alpha + 90^0$, v druhé místo β, $\beta + 90^0$, a v třetí buď jedno neb druhé, nemění se tím, jak snadným přemýšlením poznáme, ani ξ ani η ani ζ; n pak musí zůstati i kdyby se změnilo na n', celým číslem; obdržíme tudíž ve všech třech rovnicích nemožnou relaci $\left(n' - n + \frac{1}{2}\right)\pi = 0$. Zbývá tudíž

$$\zeta = \xi + \eta + 2n\pi$$

a ta liší se od rovnice předešlé nalezené pouze celým oběhu počtem kolem působiště. Jelikož by mohla při vyvození rovnice $\xi = k\alpha$ vzniknouti zdánlivá obtíž následkem členu $2n\pi$, zjednáme si konečnou hodnotu pro ξ touto cestou. Budiž pro $\gamma = m\alpha$, $\zeta = \xi_m$; pak máme na základě poslední rovnice patrně, je-li m celé číslo, $\xi_m = m\xi - 2n\pi$.

Následkem věty 3. nemohou hodnoty veličin ξ, ξ_m od ostrého úhlu se lišiti o jiný než-li *celý* počet oběhů; musí tudíž býti $m\xi$ pro libovolné celé m buď ostrý úhel, aneb týž úhel zvětšený neb zmenšený o celý počet oběhů. Tomu vyhovuje však jen hodnota $\xi = 0$, kteráž zaručuje platnost věty o rovnoběžníku sil. — Výkresy k lepšímu pozorumění předloženého důkazu potřebné si laskavý čtenář snadno sám sestrojí.

O geometrickém místu středů kuželoseček, v nichž protíná svazek rovin plochu kuželovou stupně druhého.

Napsal

V. Jeřábek.

Budiž přímka P, která vrcholem kužele neprochází, osou svazku rovin, jehož roviny α, β, γ, δ ... plochu kuželovou protínají v kuželosečkách K, K_1, K_2, K_3 ... Dále buďtež τ, τ_1 dvě roviny, které jsou rovnoběžny s přímkou P a kužele podél přímek O, O_1 se dotýkají. Jest patrno, že rovina přímkami O, O_1 určená protne svazek rovin α, β, γ, δ ... ve svazku paprskovém A, B, C, D ... jehož vrcholem jest průsečný bod p osy P s rovinou (OO_1). Přímky povrchové O, O_1 určují na paprscích A, B, C, D ..., svazku p páry bodů aa_1, bb_1, cc_1, dd_1 ..., které též kuželosečkám K, K_1, K_2, K_3 ... náleží. Avšak úsečky $\overline{aa_1}$, $\overline{bb_1}$, $\overline{cc_1}$, $\overline{dd_1}$ ... paprsků A, B, C, D ... jsou průměry kuželoseček K, K_1, K_2, K_3 ..., neboť páry tečen $T_a T_{a_1}$, $T_b T_{b_1}$, $T_c T_{c_1}$, $T_d T_{d_1}$ ..., které patří dvojinám bodovým aa_1, bb_1, cc_1, dd_1 ... kuželoseček K, K_1, K_2, K_3 ... jsou s přímkou P a tedy i vespolek stejnosměrnými průsečnicemi rovin tečných τ, τ_1 kužele s příslušnými rovinami α, β, γ, δ ... svazku P. Body a'', b'', c'', d'' ..., v nichž se průměry $\overline{aa_1}$,